

ZÁVĚR

Z celého historického vývoje vyplývá, že škola jako sociální instituce byla, je a bude vždy taková, jakou ji potřebuje společnost. A tak doba velkých konverzí je také dobou, v níž dochází i k reformám ve školství. Je to zcela přirozený jev, v němž je zřejmý paralelismus mezi současnou kulturou a současným školstvím. Výrazně to dokumentuje jak vývoj pedagogické teorie, tak i pedagogická praxe, zvláště pak vytváření novodobé školské soustavy. Její vznik byl právě podmíněn přechodem od feudální společnosti ke společnosti kapitalistické, která potřebovala pro svůj rozvoj a růst poskytnout postupně všem elementární vzdělání. Tak se začala naplňovat Komenského vize moderní školy. V našich zemích je tato skutečnost spjata s tereziánskými reformami, které se počaly uskutečňovat zejména po zrušení jezuitského řádu.

V celém vývoji novodobého školství se pak odrážejí následující základní tendence: laicizace, demokratizace, jednotnost a diferenciacie. Lze je postihnout v jednotlivých časových úsecích vývoje našeho školství až do současnosti. V jejich vývoji a neustálé přítomnosti můžeme spatřovat zákonitost a současně i závislost na ekonomických, kulturních a politických podmínkách.

Dokladem laicizace je snaha státu přebírat školství do svých rukou a postupně omezovat vliv církve nad školstvím. Za Marie Terezie se tento proces začíná a školství se stává dotud „ecclesiasticum“ poznenáhlu „politicum“, tzn. záležitostí veřejnou a státní. Čím můžeme tuto tendenci ve vývoji novodobého školství doložit? Na materiálech reprezentujících dobovou teorii i praxi lze ukázat, že v průběh 19. století bylo školství jednoznačně v rukou církve, že tento vliv se zesiloval v některých obdobích (např. po francouzské revoluci v roce 1789, po napoleonských válkách, po porážce revoluce v roce 1848, po podepsání konkordátu v roce 1855, po přijetí novely říšského školského zákona v roce 1883), a také

narušoval a zeslaboval (např. po Bachově pádu v roce 1859, po přijetí říšského školského zákona v roce 1869) a že tyto boje pokračovaly po celou dobu existence rakouského mocnářství.

K omezení vlivu církve znovu došlo po vzniku první republiky. Do státních rukou se dostal větší počet škol, byl zrušen celibát učitelek, byly zrušeny výnosy, které nařizovaly účast žáků i vyučujících na náboženských úkonech, církve pro své působení na škole měla vymezeny pouze hodiny náboženství a protiváhou náboženství se stal nově zařazený předmět do vzdělávacího obsahu — občanská výchova. Samozřejmě, že se vliv církve projevoval i nadále, zejména na Slovensku, a v církevních a soukromých školách. Proces laicizace byl dokončen oficiálně přijetím prvního školského zákona po druhé světové válce. Zákon z 21. dubna 1948 veškeré školství zestátnil. Církvi byla ponechána z počátku možnost působit v nepovinných hodinách náboženství, později tato možnost byla odbourána.

Demokratizační tendence lze doložit snahou poskytnout všem elementární vzdělání, a to postupným zaváděním povinné šestileté školní docházky. Tohoto vzdělání se mělo dosahovat na triviálních školách, které od Felbigerovy reformy z roku 1774 tvořily první vzdělávací stupeň. Felbigerova školská soustava inspirovaná Komenského modelem nejdříve pouze doporučovala navštěvovat školu 6 let. Tato možnost se pak stala v průběhu 1. poloviny 19. století povinností, i když s řadou omezení. Myšlenka osvícenců, kteří chápali vzdělání za prostředek nápravy společnosti, a ekonomický rozvoj, přispěl v roce 1869 k přijetí nového školského systému, který uzákoňoval osmiletou povinnou školní docházku (navrhovanou již v roce 1848). Projevem demokracie byl také kvantitativní růst škol a snaha školský systém rozšířit. Za příklad nám může posloužit Amerlingův požadavek z roku 1848, aby se do školské soustavy začlenila i předškolní instituce — mateřská škola. Na druhé straně jsme svědky toho, že se demokratické tendence omezují. Toto omezení přinesla novela říšského školského zákona z roku 1883, která znamenala prakticky snížení školní docházky znovu na 6 let zavedením tzv. úlev. Tato novela byla změněna na počátku republiky přijetím Malého školského zákona (1922). Současně v této době dochází ke kvantitativnímu rozvoji českých škol všech typů, což umožňovalo jejich návštěvu většímu počtu dětí.

Ruku v ruce s demokratizací školství šla snaha po jeho jednotnosti. Ta se nejdříve projevila ve vnější organizaci škol požadavkem návaznosti jednotlivých stupňů již v době tereziánských reforem. Byl také vyřešen vztah mezi školou elementární a střední, kterou v této době představovalo pětileté gymnázium. Na gymnázium mohl žák vstoupit po dosažení 10 let věku. Když byl přijat v roce 1849 základní školský dokument, měnící situaci ve středním školství, neboť na jeho základě vznikly dvě střední školy (8 leté gymnázium a 7 letá reálka), tendence k jednotnosti se začala prosazovat v požadavku vytvořit jednotnou nižší střední školu. Vedle argumentů psychologických bylo hlavním argumentem pedago-

gickým to, že je nutno posunout rozhodnutí o volbě povolání do pozdějšího věku vzhledem k tomu, že žák v 10 letech je pro toto rozhodnutí nezralý, a proto leží toto rozhodování zcela v rukou rodičů. Vstup na dráhu humanitní nebo reálnou se pak nedá měnit, i když se zjistí, že se žák na toto studium nehodí. Dalším argumentem bylo také to, že dítě v 10 letech musí opustit rodiče, neboť střední školy nejsou ve všech místech žákovy bydliště. Proto se během 2. poloviny 19. století objevovaly nejen teoretické návrhy, ale i praktické pokusy tuto myšlenku realizovat (viz reálné gymnázium v Táboře). Zcela se však tato snaha neprosadila. Ba právě naopak. Na přelomu 19. a 20. století došlo k opačnému jevu – k diferenciaci středoškolských typů – neboť vedle gymnázií a reálék vznikla v roce 1908 reálná gymnázia a reformní reálná gymnázia, a kromě toho 6 letá dívčí lycea. Ani první republika tento požadavek neuskutečnila, i když byly již při jejím vzniku předloženy radikálnější návrhy směřující k vytvoření jednotné vnitřně diferencované školy, kterou obhajoval v roce 1918 Josef Úlehla. Pedagogická fronta však jeho návrh odmítla. Řešení problému jednotné školy se přece jenom dostalo do nové fáze: v praktické rovině se provádělo sblížování jednotlivých středoškolských typů na nižším stupni se školou měšťanskou, byl dán souhlas k pokusu zřídit devítiletou vnitřně diferencovanou školu (na základě ankety v roce 1929) a došlo také k vytvoření téměř jednotného nižšího stupně středních škol, které se lišily od tercie ve výuce cizího jazyka. Myšlenka jednotné školy byla prosazena v 1. školském zákoně v roce 1948. Zvítězila však taková varianta základní devítileté školy, před kterou v roce 1945 varoval V. Příhoda. Zvítězila uniformita, která vedla od práva všech na vzdělání ke stejnému vzdělání pro všechny bez ohledu na různé schopnosti.

Všechny uvedené tendence se rovněž zřetelně promítly ve vzdělávání učitelů. Laicizační tendence dokládá úsilí učitelů osvobodit se z područí církve, demokratizace byla prosazována požadavkem vysokoškolského vzdělání všech kategorií učitelstva od poloviny 19. století. Tendence k jednotné přípravě učitelů se do roku 1948 ještě neobjevila. Postupně však zasáhla do této oblasti a plně se začala rozšiřovat od poloviny 70. let. A tak uniformní šed pokrývala celé naše školství a vyloučila jakoukoliv možnost vnitřní diferenciaci nejen žactva, ale i učitelstva.

